# แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมือง ของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

# Guideline for Strengthening Citizenship among Secondary School Students in the Northeastern

**อัญญรัตน์ แสนภูมิ, วิชิต กำมันตะคุณ, เกรียงศักดิ์ ศรีสมบัติ**

**Anyarat Saenphum, Wichit Kammantakhun, Kriangsak Srisombat.**

คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด,
คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด,
คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
Faculty of Education and Human Development, Roi Et Rajabhat University
Email: anyarat280919@gmail.com,
Faculty of Education and Human Development, Roi Et Rajabhat University
Email: wichit.reru@gmail.com,
Faculty of Education and Human Development, Roi Et Rajabhat University
Email: kriangsak.s@reru.ac.th

รับบทความ (Received): 4 ส.ค. 2568
ปรับแก้ไข (Revised): 2 ก.ย. 2568
ตอบรับบทความ (Accepted): 3 ก.ย. 2568

## บทคัดย่อ

บทความมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ 2) เพื่อประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) แบ่งออกเป็น 2 ระยะ ในระยะที่ 1 เป็นการศึกษาแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษา โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) รวมทั้งสิ้นจำนวน 7 คน แบ่งออกเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย ผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำงานในองค์กรที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชน ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอน และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ระยะที่ 2 เป็นการประเมินแนวทางตามกรอบมาตรฐาน 4 ด้าน คือ 1) อรรถประโยชน์ 2) ความเป็นไปได้ 3) ความเหมาะสม และ 4) ความถูกต้อง โดยใช้แบบสอบถาม จำนวน 25 ชุด กำหนดกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม ได้แก่ ครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ครูผู้สอนกลุ่มกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ และนำมาวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ ผลการศึกษาระยะที่ 1 พบข้อคำถามทั้งหมด 14 คำถาม เพื่อนำมาประเมินความเป็นไปได้ตามกรอบมาตรฐาน 4 ด้าน ในระยะที่ 2 และผลการประเมินในระยะที่ 2 พบว่า 1) แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทั้งหมด 5 แนวทางดังนี้ (1) แนวทางการเสริมสร้างการเคารพความเสมอภาค (2) แนวทางการเสริมสร้างการเคารพสิทธิของผู้อื่น (3) แนวทางการเสริมสร้างการมีจิตสาธารณะ (4) แนวทางการเสริมสร้างการมีสิทธิเสรีภาพ (5) แนวทางการเสริมสร้างความรับผิดชอบ 2) ผลการประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามกรอบมาตรฐานการประเมินด้วยกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 3 กลุ่ม ดังนี้ (1) ผู้ใช้แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษา ได้แก่ ครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม รวมจำนวน 10 คน (2) ผู้ใช้แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษา ได้แก่ ครูผู้สอนกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน รวมจำนวน 10 คน (3) ผู้เชี่ยวชาญประเมิน

แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนมัธยมศึกษา จำนวน 5 คน สรุปภาพรวมมีคุณภาพในระดับมากที่สุดและเมื่อพิจารณาจำแนกรายด้านพบว่าสูงสุด คือ ด้านอรรถประโยชน์ โดยผลการประเมินมีค่าเฉลี่ยอยู่ในช่วง 4.92–4.96 แสดงให้เห็นว่าแนวทางที่พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมและสามารถนำไปใช้ในการส่งเสริมความเป็นพลเมืองในสถานศึกษาได้จริง

**คำสำคัญ: แนวทางการเสริมสร้าง, พลเมือง, นักเรียนมัธยมศึกษา**

## Abstract

This article has two main objectives: 1) to study approaches for fostering citizenship among secondary school students in Northeastern Thailand, and 2) to evaluate these guidelines in terms of utility, feasibility, appropriateness, and accuracy. This research employed a mixed-methods design and was conducted in two phases. Phase 1 explored approaches to strengthening citizenship among secondary school students. Data were collected through in-depth interviews with seven purposively selected participants, including university lecturer, expert in child and youth organization, educational administrators, school administrators, and teacher. The qualitative data were analyzed using content analysis. Phase 2 evaluated the identified approaches based on a four-dimensional standard framework: (1) utility, (2) feasibility, (3) appropriateness, and (4) accuracy. A total of 25 questionnaires were administered to three respondent groups: teachers in the Social Studies, Religion, and Culture subject area; teachers responsible for student development activities; and experts. The quantitative data were analyzed using statistical methods. Findings from Phase 1 produced 14 items for evaluation under the four-dimensional framework, while the Phase 2 results confirmed their overall feasibility and validity. Two key findings

emerged: (1) the developed citizenship promotion guidelines comprised five core strategies promoting respect for equality, promoting respect for the rights of others, fostering public-mindedness, advancing civil liberties and freedom, and encouraging responsibility; and (2) the guidelines, evaluated by 10 social studies teachers, 10 teachers of student development activities, and five experts in citizenship education, were rated at the highest quality level. Among the assessed dimensions, utility achieved the highest mean scores, ranging from 4.92 to 4.96. These results indicate that the developed guidelines are both practical and effective in promoting citizenship within educational institutions.

**Keywords: Strengthening Guideline, Citizenship, Secondary School Students**

## บทนำ

ปัจจุบันการศึกษาความเป็นพลเมืองโลก (Global Citizenship Education: GCED) ยึดตามหลักนโยบายของ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO, 2016) โดยมุ่งผลักดันแนวคิดเพื่อความสันติภาพ สิทธิมนุษยชน และความยั่นยืน กล่าวคือ เป็นการส่งเสริมให้รัฐบาลกำหนดนโยบายชาติสนับสนุนการศึกษาและบูรณาการตามกรอบแนวคิดความเป็นพลเมืองโลก (GCED) 3 ด้าน ได้แก่ ความรู้และทักษะทางความคิด (Cognitive) คุณค่าและความรู้สึก (Socio-Emotional) และพฤติกรรมและการปฏิบัติ (Behavioural) เพื่อบรรจุในหลักสูตรระดับครูและการประเมินผลผู้เรียน เพื่อปลูกฝังความเป็นพลเมืองที่ดีของโลก โดย Marshall (1950) อธิบายเชิงปรัชญาเกี่ยวกับแนวคิดพลเมืองและชนชั้นทางสังคมผ่านวิวัฒนาการของสังคมเมืองยุโรปตะวันตก (Citizenship) จำแนกองค์ประกอบความเป็นพลเมืองออกเป็น 3 ด้านหลัก คือ ด้านสิทธิพลเมือง (Civil Rights) ด้านสิทธิทางการเมือง (Political Rights) และด้านสิทธิทางสังคม (Social Rights) ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญตามลำดับการขยายกฎหมายเสรีภาพ การขอสิทธิทางการเมือง และการ

เรียกร้องสิทธิสวัสดิการ แนวคิดดังกล่าว จะสนับสนับสนุนให้พลเมืองมีความเสมอภาค มีสิทธิและโอกาสเข้าถึงทรัพยากรพื้นฐาน และเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีเสถียรภาพ (Reungvalee Supon et al., 2022) สอดคล้องกับกรอบแนวคิดการพัฒนาของประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community: ASCC) ซึ่งมีการประกาศให้มีการสร้างประชนาคมอาเซียนเป็น 3 เสาหลัก ได้แก่ APSC, AEC และ ASCC มุ่งเน้นคนเป็นศูนย์กลาง (People-Centred) และความร่วมมือระหว่างประเทศในระดับประชาชน สู่การสร้างสังคมที่มีคุณภาพชีวิตดี และมีเอกลักษณ์เชื่อมโยงกันภายในภูมิภาคผ่านแผนงาน Blueprint 2025 แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของการศึกษาความเป็นพลเมือง สะท้อนถึงความพยายามในการเตรียมพลเมืองให้พร้อมสำหรับการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายในสังคมประชาธิปไตย จากการเน้นคุณธรรมในอดีต สู่การปรับตัวในยุคดิจิทัลและการเชื่อมโยงกับประเด็นระดับโลก การศึกษาความเป็นพลเมืองยังคงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสังคมที่มีความรับผิดชอบและยั่งยืน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 54 ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาเพื่อให้คนไทยมีความเป็นพลเมืองไว้ว่า “...การศึกษาทั้งปวงต้องมุ่งพัฒนานักเรียนให้ เป็นคนดี มีวินัย ภูมิใจในชาติ สามารถเชี่ยวชาญ ได้ตามความถนัดของตน และมีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ...” (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560) ซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายหรือคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนที่ระบุไว้ ในแผนการศึกษาแห่งชาติในแต่ละยุคสมัยที่มีจุดมุ่งหมายในการสร้างให้คนไทยเป็นพลเมืองที่ดี ตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข นอกจากการศึกษาเรื่องหน้าที่และความเป็นพลเมืองจะถูกระบุไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ มาตรฐานการศึกษาของชาติและหลักสูตรแกนกลางฯ แล้ว ยังมียุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ.2553-2561 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561) เป็นกลไกในการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ 2 เพื่อให้คนไทยยุคใหม่เป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น มีความตระหนักในพลังของตนเอง เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมให้สงบ ร่มเย็น มั่นคง โดยเคารพกติกา หลักความเสมอภาค ซึ่งมีอนุกรรมการ กนป. ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี เสนอให้มีการพัฒนาการศึกษา

ที่สร้างความเป็นพลเมือง ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างกระบวนการคิดวิเคราะห์ ให้นักเรียนมีทักษะรอบด้าน ตลอดจนเสริมสร้างคุณลักษณะของความเป็นพลเมือง หล่อหลอมปลูกฝังค่านิยมความเป็นพลเมืองให้แก่นักเรียน (สำนักงานเลขาธิการ สภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2557)

แนวคิดการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมความเป็นพลเมืองของนักเรียนมีความสำคัญทั้งระดับบุคคลและระดับสังคม ในระดับบุคคลจะสามารถเพิ่มการพัฒนาส่วนบุคคล อาทิ โอกาสของผู้คนในตลาดแรงงาน และโอกาสในการมีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตย Geert ten Dam and Monique Volman. (2007) ในระดับสังคมจะสามารถเกิดความเจริญรุ่งเรืองและความเป็นอยู่ที่ดีในสังคม ผ่านการมีส่วนร่วมทางสังคมมากขึ้น อาทิ ความไว้วางใจทางสังคม หรือการมีส่วนร่วมทางการเมือง (Dijkstra & Motte, 2014) ดังนั้น การพัฒนาตัวบ่งชี้ความเป็นพลเมืองสำหรับทุกคนและทุกกลุ่มจึงสามารถใช้ชีวิตได้ตามความชอบของตนเองและมีส่วนร่วมในชีวิตทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองที่หลากหลาย ในทฤษฎีทุนทางสังคมปี 1987 โดย James S. Coleman อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความหลากหลายทางชาติพันธุ์และความหลากหลายทางความรู้ของพลเมืองในโรงเรียน สอดคล้องกับทฤษฎีทุนทางสังคมที่ผู้คนสามารถเข้าถึงทรัพยากร อาทิ ความรู้ ข้อมูล บรรทัดฐาน ที่จัดเก็บไว้ในชุมชนหรือกลุ่มที่พวกเขาเป็นสมาชิก Coleman and Hoffer., (1987) แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางความรู้ของพลเมืองโอกาสที่นักเรียนจะได้รับ เมื่อเปรียบเทียบกับความหลากหลายทางทัศนคติของพลเมืองที่มีลักษณะทางอารมณ์มากกว่า (Munniksma et al., 2024) สำหรับการประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาจากแนวคิด ทฤษฎี ประสบการณ์ ด้วยการนำเสนอที่เข้าใจง่าย มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประเด็น คือ วัตถุประสงค์ ตัวแปร และองค์ประกอบเชิงเนื้อหา เพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์ของแต่ละตัวแปร นอกจากนี้ ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงภายใต้บทบาทหน้าที่ความเป็นพลเมืองดี สามารถคาดการณ์ถึงศักยภาพหรือผลกระทบ ที่สามารถพิสูจน์ ยืนยัน หรือทดสอบได้ภายใต้โครงสร้างของรูปแบบที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์ของเหตุและผล และนำเสนอผลผ่านรูปแบบเชิงกายภาพ รูปแบบเชิงสัญลักษณ์

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นทำให้ผู้วิจัยสนใจเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาและประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษา เนื่องจากเป็นวัยของการเตรียมความพร้อมก้าวเข้าสู่สังคมการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เพื่อเป็นวัยผู้ใหญ่ต่อไปในอนาคต โดยมุ่งศึกษาบริบทของโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ยังขาดแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนที่ชัดเจน โดยนำหลักการและแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง แนวคิดการพัฒนาตัวบ่งชี้ความเป็นพลเมืองของนักเรียน 5 คุณลักษณะ ได้แก่ การเคารพความเสมอภาค การเคารพสิทธิของผู้อื่น การมีจิตสาธารณะ การมีสิทธิเสรีภาพ และการมีความรับผิดชอบ มาบูรณาการร่วมกับการใช้เทคโนโลยีการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ ผลการวิจัยจะเป็นข้อมูลสนับสนุนการตัดสินใจ เพื่อการวางแผนหรือกำหนดทิศทางต่อการบริหารสถานศึกษาและการจัดการพัฒนาหลักสูตร และกิจกรรมส่งเสริมความเป็นพลเมืองของนักเรียน ในบริบทโรงเรียนมัธยมศึกษาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตลอดจนสามารถบูรณาการจัดการการศึกษาของประเทศไทยในอนาคต

## วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. เพื่อประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

## การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเป็นพลเมือง การพัฒนาตัวบ่งชี้การเป็นพลเมืองดีของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยเรียนรู้จากหลักการ แนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ ดังนี้

## แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความเสริมสร้างความเป็นพลเมือง

วิวัฒนาการของ T.H. Marshall ในปี 1950 อธิบายเชิงปรัชญาของความเป็นพลเมือง (Citizenship) คือ สถานภาพสมาชิกอย่างเท่าเทียมของชุมชนทางการเมือง โดยหลักของสถานภาพหรือสิทธิ (Rights) ดังกล่าวได้รับการพัฒนาผ่าน 3 ช่วงเวลา เริ่มต้นช่วงศตวรรษที่ 18 มุ่งสู่การพัฒนาประเด็นด้านสิทธิพลเมือง (Civil Rights) ครอบคลุมเสรีภาพส่วนบุคคล เช่น เสรีภาพทางความคิด การพูด การนับถือศาสนา สิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพย์สิน ทำสัญญา และได้รับความเป็นธรรมจากกฎหมาย โดย Marshall กล่าวว่าเป็น “Negative Rights” เนื่องจากจำกัดอำนาจรัฐ และยังเป็นจุดเริ่มต้นกระบวนการนำไปสู่ความเท่าเทียมเชิงกฎหมาย ต่อมาในช่วงศตวรรษที่ 19 มุ่งความสำคัญด้านสิทธิทางการเมือง (Political Rights) โดยกล่าวถึงสิทธิในการเลือกตั้ง สิทธิสมัครรับเลือกตั้งสิทธิในการรวมตัวประท้วง เป็นต้น กระบวนการนี้สะท้อนการขยายสิทธิจากกลุ่มชนชั้นนำสู่ความเป็นสากลมากขึ้น ขยายตัวในช่วงศตวรรษที่ 20 มุ่งการพัฒนาด้านสิทธิทางสังคม (Social Rights) โดยมุ่งให้พลเมืองได้มี “ชีวิตอย่างมีมนุษยธรรม” ตามมาตรฐานสังคม เช่น การเข้าถึงการศึกษา ระบบประกันสังคม สุขภาพ และการอยู่อาศัยที่ดี สรุปคือ การพัฒนาการของสิทธิทั้ง 3 เป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลงสังคมสู่ประชาธิปไตยที่แท้จริงและความเสมอภาคกันในฐานะของพลเมืองที่มีเติบโตอย่างต่อเนื่อง อาทิ พลเมืองได้รับสิทธิขั้นพื้นฐานได้อย่างสมบูรณ์ ลดความเลื่อมล้ำทางสังคม สร้างความเป็นเอกภาพทางวัฒนธรรมและประสบการณ์ร่วมกัน เสริมเสถียรภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจ เป็นต้น สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ซึ่งได้กำหนดสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองไทยอย่างชัดเจน เช่น สิทธิในการได้รับการศึกษาและบริการสาธารณสุข เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การชุมนุม และการนับถือศาสนา และหน้าที่ในการเคารพกฎหมายและการปกครองระบอบประชาธิปไตย

แนวคิด Global Citizenship Education ของ UNESCO เสนอแนวทางการสร้าง “พลเมืองโลก” (Global Citizen) ที่มีความตระหนักรู้ถึงความเชื่อมโยงและความรับผิดชอบร่วมกันในระดับโลก โดยประกอบด้วย 3 มิติสำคัญ ได้แก่ 1) ความรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ความยั่งยืน และความเป็นธรรมทางสังคม 2) การปลูกฝังค่านิยม

ความเอื้ออาทร การเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม และ 3) พฤติกรรมการมีส่วนร่วมเชิงสร้างสรรค์ต่อสังคมทั้งในระดับท้องถิ่น ชาติ และโลก (UNESCO, 1993) สอดคล้องกับแนวคิดความสามารถทางพลเมือง (Civic Competence) ที่เน้นว่าการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองไม่ควรจำกัดอยู่เพียงด้านความรู้ แต่ต้องผสมผสานทักษะและคุณค่าเพื่อให้เกิดการปฏิบัติจริงซึ่งประกอบด้วย 1) ความรู้ทางพลเมือง (Civic Knowledge) 2) ทักษะทางสังคมและการเมือง (Social and Political Skills) และ 3) คุณค่าและทัศนคติทางพลเมือง (Values and Attitudes) (Hoskins, 2006)

กระทรวงศึกษาธิการ (2551) ให้ความหมายของคำว่าคุณลักษณะพลเมืองสำหรับนักเรียนในระบอบประชาธิปไตยมี 6 ประการ ได้แก่ 1) มีอิสรภาพ (Liberty) และพึ่งตนเองได้ (Independent) ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์ทั้งทางด้านความคิด การกระทำ การตัดสินใจในเรื่องใด ๆ ด้วยตนเอง 2) เคารพสิทธิผู้อื่นไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น (ทั้งนี้ เป็นไปตามรัฐธรรมนูญมาตรา 28) ไม่ว่าจะเป็นสิทธิเสรีภาพในเคหสถาน สิทธิเสรีภาพในการเดินทางและการติดต่อสื่อสาร สิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนา สิทธิเสรีภาพทางวิชาการ สิทธิเสรีภาพในการชุมนุมโดยปราศจากอาวุธ เป็นต้น 3) เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟังและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง ตลอดจนการยอมรับในประเพณี วัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย 4) เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเห็นคนเท่าเทียม กันมองคนเป็นแนวระนาบ ไม่ใช่แนวดิ่ง ไม่ว่าบุคคลเหล่านั้นมีสีผิว เชื้อชาติ ศาสนา ถิ่นกำเนิดที่ต่างกับตนเองก็ตาม 5) เคารพกติกา เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลัง และยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย ยึดถือความยุติธรรม ให้ความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย ในสังคม 6) รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบและร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง มีชีวิตอย่างมีคุณค่าทั้งต่อสังคมเมืองและสังคมโลก

จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ จะเห็นได้ว่า การเสริมสร้างความเป็นพลเมืองมีลักษณะเป็นกระบวนการบูรณาการทั้งในด้านสิทธิและหน้าที่ การมีส่วนร่วมในประชาธิปไตย การสร้างพลเมืองโลก (UNESCO: GCED) ความสามารถทางพลเมือง การปฏิบัติจริงในชุมชน และพัฒนาการทางศีลธรรม (Kohlberg) การประยุกต์ใช้ทฤษฎี

เหล่านี้สามารถเป็นกรอบแนวทางในการออกแบบหลักสูตรหรือกิจกรรม เพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และความท้าทายในยุคโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะในบทบาทของสถานศึกษา

## วิธีการดำเนินการวิจัย

**ระยะที่ 1** พัฒนาแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีขั้นตอนในการวิจัย ดังนี้

**1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูล**

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีเกณฑ์ในการคัดเลือก รวมทั้งหมด 7 คน แบ่งเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย จำนวน 1 คน ผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำงานในองค์กรที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชน จำนวน 1 คน ผู้บริหารการศึกษา จำนวน 2 คน ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 2 คน และครูผู้สอน จำนวน 1 คน ที่เลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection)

**2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย** เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในขั้นตอนนี้ ได้แก่ ประเด็นคำถามสำหรับสัมภาษณ์โดยมีขั้นตอนในการสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ดังนี้

1) ศึกษาเอกสาร แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนมัธยมศึกษา เพื่อนำมากำหนดกรอบประเด็นคำถามสำหรับการสัมภาษณ์

2) ร่างกรอบประเด็นคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ โดยมีลักษณะเป็นข้อคำถามปลายเปิด

3) นำร่างกรอบประเด็นคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษางานวิจัย เพื่อตรวจสอบความครอบคลุมของข้อคำถาม ความเหมาะสมของปริมาณคำถาม ความชัดเจนของภาษาและรูปแบบของแบบสอบถาม แล้วนำมาปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ

4) ปรับปรุงแก้ไขแล้วนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้

**3. การเก็บรวบรวมข้อมูล** ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์ ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน และผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมือง

**4. การวิเคราะห์ข้อมูล** ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาโดยดำเนินการดังนี้

1) การจัดระเบียบของข้อมูล

2) ใส่รหัสข้อมูล

3) จัดกลุ่มข้อมูล

4) หาความสัมพันธ์เชื่องโยงของข้อมูลเพื่อสร้างข้อสรุป

**ระยะที่ 2** การประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน มัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

**1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูล** ประกอบด้วย 3 กลุ่ม ดังนี้

1) ผู้ใช้แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษา ได้แก่ ครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม รวมจำนวน 10 คน

2) ผู้ใช้แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษา ได้แก่ ครูผู้สอนกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน รวมจำนวน 10 คน

3) ผู้เชี่ยวชาญประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนมัธยมศึกษา จำนวน 5 คน

**2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย**

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามกรอบมาตรฐานการประเมิน 4 ด้าน คือ ด้านอรรถประโยชน์ ด้านความเป็นไปได้ ด้านความเหมาะสม และด้านความถูกต้อง โดยมีลักษณะเป็นแบบสอบถามแบบมาตรประมาณค่า 5 ระดับ ของลิเคอร์ท (Likert's Rating Scale) จำนวน 14 ข้อ

1) ศึกษาเอกสาร แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของ นักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมาตรฐานการประเมิน 4 ด้าน เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างแบบประเมิน

แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2) กำหนดรูปแบบ และโครงสร้างเนื้อหาของแบบสอบถาม โดยกำหนดรูปแบบของแบบสอบถามให้มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ของลิเคอร์ท (Likert's Rating Scale)

3) ร่างแบบประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แบ่งออกเป็น 2 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 ข้อคำถามเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไป

ตอนที่ 2 ข้อคำถามเกี่ยวกับการประเมินแนวทางเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนตามมาตรฐานการประเมิน 4 ด้าน ได้แก่ อรรถประโยชน์ ความเป็นไปได้ ความเหมาะสม และความถูกต้อง ซึ่งมีลักษณะของข้อคำถามแบบมาตรประมาณค่าระดับ (Likert Rating Scale) จำนวน 14 ข้อ โดยมีรายละเอียดการแบบสอบถาม 5 ระดับ

ตารางที่ 1
*แบบสอบถาม 5 ระดับ*

| ระดับ | ความหมาย |
|---|---|
| 1 | น้อยที่สุด |
| 2 | น้อย |
| 3 | ปานกลาง |
| 4 | มาก |
| 5 | มากที่สุด |

4) นำร่างแบบประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่สร้างขึ้นเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความครอบคลุมของข้อคำถาม ความเหมาะสมของปริมาณคำถาม ความชัดเจนของภาษาและรูปแบบของแบบสอบถาม แล้วนำมาปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ

5) นำแบบประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ปรับปรุงตามข้อเสนอแนะแล้วไปประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

**3. การเก็บรวบรวมข้อมูล**

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลสอบถามความคิดเห็นจากกลุ่มผู้ใช้แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 20 คนและกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน ในการประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้แบบสอบถามออนไลน์

**4. การวิเคราะห์ข้อมูล**

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงบรรยาย ได้แก่ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป

## ผลการวิจัย

**1. ผลการวิจัยการหาแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม และผู้เชี่ยวชาญด้านเด็กเยาวชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 7 ท่าน นำมากำหนดข้อคำถามในแบบประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วย 5 ด้าน ดังนี้

**1.1 แนวทางการเสริมสร้างการเคารพความเสมอภาค** ได้แก่

1) ครูควรจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเท่าเทียมและเคารพความแตกต่างทางสังคมเคารพสิทธิมนุษยชนและความเท่าเทียมทางสังคมการส่งเสริมความปรองดองสมานฉันท์และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและควรจัดการเรียน

การสอนที่ส่งเสริมการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยเน้นการปลูกฝังให้นักเรียนมองคนอื่นอย่างเข้าใจและรับฟังคนอื่นให้มาก

2) จัดกิจกรรมให้ความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิทธิทางการเมือง รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบของนักเรียนในฐานะพลเมือง มุ่งเน้นการทักษะการคิดวิเคราะห์เกี่ยวกับสถานการณ์ทางการเมืองอย่างมีวิจารณญาณ

3) โรงเรียนควรจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจและทักษะการวางแผนและการใช้จ่ายเงิน เช่นการรู้จักการออม การใช้จ่ายอย่างมีเหตุผลและสอดแทรกการทำงาน การทำหน้าที่โดยความสุจริต โดยอาจบูรณาการเข้ากับรายวิชาหน้าที่พลเมือง

**1.2 แนวทางการเสริมสร้างการเคารพสิทธิของผู้อื่น** ได้แก่

1) โรงเรียนจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการความรู้และทักษะประชาธิปไตย การส่งเสริมสิทธิและความเสมอภาค เปิดโอกาสให้นักเรียนทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมและใช้กิจกรรม เพื่อป้องกันการเลือกปฏิบัติและสร้างความเป็นธรรม โดยผู้บริหารและครูควรเป็นแบบอย่างทีดีในการเคารพสิทธิ์ของผู้อื่น การสร้างบรรยากาศที่เคารพสิทธิผู้อื่นในโรงเรียน รวมทั้งจัดการเรียนการสอนสอดแทรกเกี่ยวกับเคารพสิทธิ์ของกันและกัน

2) โรงเรียนควรเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของบุคคล โดยเฉพาะสิทธิด้านร่างกาย เช่น สิทธิในการได้รับความปลอดภัย การคุ้มครองจากการละเมิดสิทธิ และการเคารพสิทธิของผู้อื่น ผ่านรายวิชาที่เกี่ยวข้องในหลักสูตรสถานศึกษา นอกจากการเรียนในรายวิชาหน้าที่พลเมือง ควรบูรณาการเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและความรับผิดชอบของพลเมืองในรายวิชาอื่น ๆ และส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านโครงงานหรือกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้ฝึกทักษะการแสดงความคิดเห็นควรเน้นการปลูกฝังให้นักเรียนมีความตระหนักถึงความปลอดภัยในชีวิตและร่างกาย รวมถึงการปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น กฎหมายคุ้มครองเด็กและเยาวชน เป็นต้น

**1.3 แนวทางการเสริมสร้างการมีจิตสาธารณะ** ได้แก่

1) ครูส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติตนเป็นผู้เสียสละ โดยใช้วิธีการกระตุ้นให้ทำกิจกรรมจิตสาธารณะ เน้นการพัฒนาคุณลักษณะอย่างต่อเนื่อง เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การมีระเบียบวินัย รับผิดชอบต่อหน้าที่ เคารพสิทธิผู้อื่น และรักชาติรักบ้านเมือง เพื่อให้นักเรียนมีจิตสำนึกสาธารณะอย่างแท้จริงควรจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม เช่น กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ การทำงานจิตอาสา เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกไม่เห็นแก่ตัวและมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น

2) ครูผู้สอนบูรณาการกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ร่วมกับกิจกรรมลูกเสือ-เนตรนารี ตามความสนใจของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติเพื่อสร้างจิตสาธารณะ โดยที่ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ปัญหา วางแผน แบ่งหน้าที่ ลงมือปฏิบัติ สรุป และประเมินผลกิจกรรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันภายใต้คำปรึกษา การสนับสนุนและการติดตามประเมินผลผู้เรียนอย่างใกล้ชิด

**1.4 แนวทางการเสริมสร้างการมีสิทธิเสรีภาพ** ได้แก่

1) ครูสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพที่จะพึงได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐ และปลูกฝังคุณลักษณะให้กับนักเรียนเกี่ยวกับการใช้สิทธิเสรีภาพในขอบเขตของตน

2) โรงเรียนจัดกิจกรรมที่เน้นให้นักเรียนเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบในยุคดิจิทัล โดยเน้นการใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ ปลูกฝังทักษะการสื่อสาร การคิดวิเคราะห์ การอภิปรายบนฐานประชาธิปไตยและการเคารพสิทธิผู้อื่น การฝึกคิดวิเคราะห์และการทำงานร่วมกับผู้อื่น

3) ครอบครัวควรเป็นแบบอย่างที่ดีในการเคารพสิทธิเสรีภาพของสมาชิกในครอบครัวการจัดการเรียนรู้ควรเชื่อมโยงกับประสบการณ์จริงทั้งในห้องเรียน ครอบครัว และชุมชน เพื่อให้นักเรียนเห็นความสำคัญของสิทธิเสรีภาพและความรับผิดชอบควบคู่กัน โดยผ่านกิจกรรมกลุ่ม การทำโครงการ

**1.5 แนวทางการเสริมสร้างความรับผิดชอบ** ได้แก่

1) ครูปลูกฝังในเรื่องการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และประเทศชาติ โดยสอนให้นักเรียนตระหนักว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของ

สังคม ควรปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม และควรมีส่วนรวมในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม

2) โรงเรียนควรสนับสนุนการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และกิจกรรมพิเศษต่าง ๆ ที่จะช่วยส่งเสริมให้นักเรียนมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากขึ้น อาทิ การช่วยงานประจำปีของวัด การรณรงค์ปฏิบัติตามกฎจราจร การป้องกันสารเสพติดในชุมชนรวมทั้งควรส่งเสริมและพัฒนาให้นักเรียนได้เลือก และร่วมกันทำกิจกรรมตามความสนใจ

3) โรงเรียนกำหนดเป้าหมายและนโยบายร่วมกันเพื่อเสริมสร้างวินัยและความรับผิดชอบ เช่น การตรงต่อเวลา การรักษาความสะอาด และการปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน วางแผนกิจกรรมเสริมสร้างวินัยที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน และครูควรบูรณาการการเสริมสร้างวินัยและความรับผิดชอบเข้ากับกลุ่มสาระการเรียนรู้ เช่น การจัดโครงงานหรือกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริง และชี้แจงกฎระเบียบของโรงเรียนให้นักเรียนเข้าใจ

4) โรงเรียนควรสนับสนุนการจัดเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน (Project-Based Learning) หรือการใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning) เพื่อฝึกให้นักเรียนได้ร่วมกันคิด และรับผิดชอบงานร่วมกัน

**2. ผลการประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**

จากการศึกษาวิจัยระยะที่ 1 จะได้ข้อคำถามทั้งหมด 14 คำถาม เพื่อนำมาประเมินความเป็นไปได้ตามกรอบมาตรฐาน 4 ด้าน โดยมีผลการวิจัยตอนที่ 1 และตอนที่ 2 แสดงดังตารางที่ 2 และตารางที่ 3 ในส่วนการศึกษาวิจัยระยะที่ 2 จะได้ผลในตารางที่ 4 แสดงผลการประเมินแนวทางเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนตามมาตรฐานการประเมิน 4 ด้าน

ตารางที่ 2

*สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบประเมิน*

| สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบ | จำนวน | ร้อยละ |
|---|---|---|
| **1. เพศ** | | |
| ชาย | 8 | 32 |
| หญิง | 17 | 68 |
| **2. สถานภาพ** | | |
| ครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม | 20 | 80 |
| ครูผู้สอนกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน | 1 | 4 |
| ผู้ทรงคุณวุฒิ | 4 | 16 |

ตารางที่ 3

*ค่าเฉลี่ยของผลการประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*

| ข้อ | ข้อคำถาม/ แนวทางการพัฒนา | อรรถประโยชน์ | ความเป็นไปได้ | ความเหมาะสม | ความถูกต้อง |
|---|---|---|---|---|---|
| 1 | ครูควรปลูกฝังในเรื่องการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และประเทศชาติ โดยสอนให้นักเรียนตระหนักว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ควรปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม และควรมีส่วนรวมในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม | 5.00 | 4.88 | 4.98 | 5.00 |
| 2 | โรงเรียนควรสนับสนุนการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และกิจกรรมพิเศษต่าง ๆ ที่จะช่วยส่งเสริมให้นักเรียนมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากขึ้น อาทิ การช่วยงานประจำปีของวัด | 4.96 | 4.96 | 4.92 | 4.92 |

| ข้อ | ข้อคำถาม/ แนวทางการพัฒนา | อรรถประโยชน์ | ความเป็นไปได้ | ความเหมาะสม | ความถูกต้อง |
|---|---|---|---|---|---|
| | การรณรงค์ปฏิบัติตามกฎจราจร การป้องกันสารเสพติดในชุมชน รวมทั้งควรส่งเสริมและพัฒนาให้นักเรียนได้เลือกและร่วมกันทำกิจกรรมตามความสนใจ โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง และหาวิธีปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาหรือทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม | | | | |
| 3 | โรงเรียนควรกำหนดเป้าหมายและนโยบายร่วมกันเพื่อเสริมสร้างวินัยและความรับผิดชอบ เช่น การตรงต่อเวลา การรักษาความสะอาด และการปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน วางแผนกิจกรรมเสริมสร้างวินัยที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน และครูควรบูรณาการการเสริมสร้างวินัยและความรับผิดชอบเข้ากับกลุ่มสาระการเรียนรู้ เช่น การจัดโครงงานหรือกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริง และชี้แจงกฎระเบียบของโรงเรียนให้นักเรียนเข้าใจและสามารถแสดงเหตุผลเมื่อทำผิดกฎระเบียบ | 4.98 | 5.00 | 5.00 | 5.00 |
| 4 | โรงเรียนควรสนับสนุนการจัดเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน (Project-Based Learning) หรือการใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem- | 4.96 | 4.92 | 4.96 | 4.92 |

| ข้อ | ข้อคำถาม/ แนวทางการพัฒนา | อรรถประโยชน์ | ความเป็นไปได้ | ความเหมาะสม | ความถูกต้อง |
|---|---|---|---|---|---|
| | Based learning) เพื่อฝึกให้นักเรียนได้ร่วมกันคิด และรับผิดชอบงานร่วมกัน | | | | |
| 5 | ครูควรจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเท่าเทียมและเคารพความแตกต่างทางสังคม เคารพสิทธิมนุษยชนและความเท่าเทียมทางสังคมการ ส่งเสริมความปรองดองสมานฉันท์และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและควรจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยเน้นการปลูกฝังให้นักเรียนมองคนอื่นอย่างเข้าใจและรับฟังคนอื่นให้มาก | 4.96 | 4.92 | 4.96 | 4.88 |
| 6 | โรงเรียนควรจัดกิจกรรมให้ความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิทธิทางการเมือง รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบของนักเรียนในฐานะพลเมือง มุ่งเน้นการทักษะการคิดวิเคราะห์เกี่ยวกับสถานการณ์ทางการเมืองอย่างมีวิจารณญาณ | 4.92 | 4.88 | 4.92 | 4.92 |
| 7 | โรงเรียนควรจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ และทักษะการวางแผนและการใช้จ่ายเงิน เช่นการรู้จักการออม การใช้จ่ายอย่างมีเหตุผลและสอดแทรกการทำงาน การทำหน้าที่โดยความสุจริต โดยอาจ | 4.92 | 4.88 | 4.96 | 4.96 |

| ข้อ | ข้อคำถาม/ แนวทางการพัฒนา | อรรถประโยชน์ | ความเป็นไปได้ | ความเหมาะสม | ความถูกต้อง |
|---|---|---|---|---|---|
| | บูรณาการเข้ากับรายวิชาหน้าที่พลเมือง | | | | |
| 8 | โรงเรียนควรจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการความรู้และทักษะประชาธิปไตย การส่งเสริมสิทธิและความเสมอภาค เปิดโอกาสให้นักเรียนทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมและใช้กิจกรรมเพื่อป้องกันการเลือกปฏิบัติและสร้างความเป็นธรรมโดยผู้บริหารและครูควรเป็นแบบอย่างที่ดีในการเคารพสิทธิ์ของผู้อื่นการสร้างบรรยากาศที่เคารพสิทธิผู้อื่นในโรงเรียนรวมทั้งจัดการเรียนการสอนสอดแทรกเกี่ยวกับการเคารพสิทธิ์ของกันและกัน | 4.96 | 5.00 | 5.00 | 4.92 |
| 9 | โรงเรียนควรเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของบุคคลโดยเฉพาะสิทธิด้านร่างกาย เช่น สิทธิในการได้รับความปลอดภัย การคุ้มครองจากการละเมิดสิทธิและการเคารพสิทธิของผู้อื่น ผ่านรายวิชาที่เกี่ยวข้องในหลักสูตรสถานศึกษา นอกจากการเรียนในรายวิชาหน้าที่พลเมือง ควรบูรณาการเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและความรับผิดชอบของพลเมืองในรายวิชาอื่น ๆ และส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านโครงงานหรือกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้ฝึก | 4.92 | 4.88 | 4.96 | 5.00 |

| ข้อ | ข้อคำถาม/ แนวทางการพัฒนา | อรรถประโยชน์ | ความเป็นไปได้ | ความเหมาะสม | ความถูกต้อง |
|---|---|---|---|---|---|
| | ทักษะการแสดงความคิดเห็นควรเน้นการปลูกฝังให้นักเรียนมีความตระหนักถึงความปลอดภัยในชีวิตและร่างกาย รวมถึงการปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น กฎหมายคุ้มครองเด็กและเยาวชน กฎหมายเกี่ยวกับการป้องกันการละเมิดสิทธิและความรุนแรง เป็นต้น | | | | |
| 10 | ครูสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพที่จะพึงได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐ และปลูกฝังคุณลักษณะให้กับนักเรียนเกี่ยวกับการใช้สิทธิเสรีภาพในขอบเขตของตน | 4.96 | 4.84 | 4.92 | 4.92 |
| 11 | โรงเรียนจัดกิจกรรมที่เน้นให้นักเรียนเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบในยุคดิจิทัล โดยเน้นการใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ ปลูกฝังทักษะการสื่อสาร การคิดวิเคราะห์ การอภิปรายบนฐานประชาธิปไตยและการเคารพสิทธิผู้อื่นการฝึกคิดวิเคราะห์และการทำงานร่วมกับผู้อื่น | 4.96 | 4.88 | 4.92 | 4.88 |
| 12 | ครอบครัวควรเป็นแบบอย่างที่ดีในการเคารพสิทธิเสรีภาพของสมาชิกในครอบครัว จัดการเรียนรู้ควรเชื่อมโยงกับประสบการณ์จริงในชีวิตประจำวัน ทั้งในห้องเรียน ครอบครัว และชุมชน เพื่อให้ | 4.96 | 4.88 | 4.84 | 4.92 |

| ข้อ | ข้อคำถาม/ แนวทางการพัฒนา | อรรถประโยชน์ | ความเป็นไปได้ | ความเหมาะสม | ความถูกต้อง |
|---|---|---|---|---|---|
| | นักเรียนเห็นความสำคัญของสิทธิเสรีภาพและความรับผิดชอบควบคู่กัน โดยผ่านกิจกรรมกลุ่มการทำโครงการ | | | | |
| 13 | ครูควรส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติตนเป็นผู้เสียสละ โดยใช้วิธีการกระตุ้นให้ทำกิจกรรมจิตสาธารณะเน้นการพัฒนาคุณลักษณะอย่างต่อเนื่อง เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การมีระเบียบวินัย รับผิดชอบต่อหน้าที่ เคารพสิทธิผู้อื่น และรักชาติ รักบ้านเมือง เพื่อให้นักเรียนมีจิตสำนึกสาธารณะอย่างแท้จริง ควรจัดกิจกรรมที่ส่งเสริม | 5.00 | 5.00 | 5.00 | 5.00 |
| 14 | ครูผู้สอนควรบูรณาการกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ร่วมกับกิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี ตามความสนใจผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและกล่อมเกลาเพื่อสร้างจิตสาธารณะ โดยที่ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ปัญหา วางแผน แบ่งหน้าที่ ลงมือปฏิบัติ สรุปและประเมินผลกิจกรรมตลอดจน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันภายใต้คำปรึกษา การสนับสนุนและการติดตามประเมินผลผู้เรียนอย่างใกล้ชิด | 4.96 | 4.92 | 4.88 | 4.96 |
| | **รวม** | **4.96** | **4.92** | **4.94** | **4.94** |

ตารางที่ 4
*ผลการประเมินแนวทางเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนตามมาตรฐานการประเมิน 4 ด้าน*

| รูปแบบการส่งเสริมความเป็นพลเมือง | ค่าเฉลี่ย | ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน | แปลความหมาย |
|---|---|---|---|
| ด้านอรรถประโยชน์ | 4.96 | 0.22 | ระดับมากที่สุด |
| ด้านความเป็นไปได้ | 4.92 | 0.24 | ระดับมากที่สุด |
| ด้านความเหมาะสม | 4.94 | 0.19 | ระดับมากที่สุด |
| ด้านความถูกต้อง | 4.94 | 0.19 | ระดับมากที่สุด |
| **ภาพรวม** | **4.94** | **0.21** | **ระดับมากที่สุด** |

จากตารางที่ 4 เมื่อพิจารณาผลการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีความเห็นว่าแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความเป็นไปได้อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน โดยด้านอรรถประโยชน์ ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ลำดับที่ 1 (มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.96) รองลงมาคือ ด้านความเหมาะสมและด้านความถูกต้อง ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ลำดับที่ 2 (มีค่าเฉลี่ยเท่ากันเท่ากับ 4.94) และด้านความเป็นไปได้ ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ลำดับที่ 3 (มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.92)

## อภิปรายผลการวิจัยและสรุปผลการวิจัย

แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียง เหนือ มีทั้งหมด 5 แนวทางดังนี้ 1) แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนด้านการเคารพความเสมอภาค มี 3 แนวทางย่อย 2) แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนด้านการเคารพสิทธิผู้อื่น มี 2 แนวทางย่อย 3) แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนด้านการมีจิตสาธารณะมี 2 แนวทางย่อย 4) แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนด้านการมีสิทธิเสรีภาพมี 3 แนวทางย่อย 5) แนวทางการส่งเสริมความ

รับผิดชอบของนักเรียน มี 4 แนวทางย่อย ซึ่งแนวทางทุกด้านได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ประกอบด้วย อาจารย์มหาวิทยาลัย ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม โดยผู้วิจัยนำเอาตัวบ่งชี้ตามน้ำหนักองค์ประกอบที่ได้ไปทำการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญดังกล่าว จากนั้นทำการวิเคราะห์เนื้อหาควบคู่กับการศึกษาหลักการ ทฤษฎี รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจนได้แนวทางทั้งหมด จำนวน 14 แนวทาง ผลการประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามกรอบมาตรฐานการประเมิน พบว่า ในภาพรวมมีคุณภาพในระดับมากที่สุดและเมื่อพิจารณาจำแนกรายด้านพบว่าสูงสุด คือด้านอรรถประโยชน์ โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.96 และมีค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.22 เป็นผลมาจากการศึกษาทฤษฎี องค์ประกอบและตัวบ่งชี้ความเป็นพลเมืองของนักเรียนอย่างเข้มข้นของผู้วิจัย นำไปสู่การประเมินของผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ความสำคัญกับกรอบทางจริยศาสตร์ที่เน้นการคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เกิดกับนักเรียนเป็นสูงสุด จึงให้ค่าความสำคัญในการเข้าถึงอรรถประโยชน์ที่แสดงถึงสิ่งเร้าภายนอกที่มีอิทธิพลต่อความเป็นพลเมืองของนักเรียน ตั้งแต่ทฤษฎีปัจจัยกำหนด ฐานคติทฤษฎีความสำนึกเชิงเหตุผลและการแลกเปลี่ยน และฐานคติทฤษฎีจิตวิทยา (สัญญา เคณาภูมิ, 2017) ส่งผลให้การประเมินแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนของผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยกับแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นว่ามีอรรถประโยชน์ มีความเป็นไปได้ เหมาะสมและถูกต้อง สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของนักเรียนได้

## ข้อเสนอแนะการวิจัย

### 1. ข้อเสนอแนะการวิจัยเชิงพัฒนา

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัย สำหรับผลการศึกษาในส่วนของการนำแนวคิดทฤษฎีพลเมืองมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นถึงมุมการศึกษาการเปิดปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม รวมถึงการพัฒนาตัวบ่งชี้ องค์ความรู้ และข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้น ผ่านการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน ได้พัฒนาโดย

ไม่จำกัดเพียงแค่การแสดงพฤติกรรมของนักเรียน แต่ขยายผลไปสู่การนำตัวบ่งชี้อื่นที่ไม่ใช่แค่ตัวบุคคลเข้ามามีส่วนสำคัญในการส่งเสริมความเป็นพลเมืองของนักเรียน โดยเฉพาะการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จำเป็นต้องพิจารณาอย่างเป็นระบบภายใต้ความซับซ้อนระหว่างทัศนคติและสภาพแวดล้อมของโรงเรียน การมองเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่โรงเรียนจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้แก้ไขปัญหา หรือเป็นแนวทางการส่งเสริมการเป็นพลเมืองที่ดีของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาต่อไปได้

**2. ข้อเสนอแนะการวิจัยเชิงนโยบาย**

ผลการศึกษาในส่วนของนโยบายต่อแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ได้จากการวิเคราะห์ตามหลักวิชาการและการรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่หน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ อาจารย์มหาวิทยาลัย ผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำงานในองค์กรที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชน ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอน ชุดข้อมูลนี้จะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการพัฒนาและส่งเสริมความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถนำผลการศึกษาไปใช้ในการจัดทำแผนการดำเนินการให้สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานนั้น ๆ ได้ โดยเฉพาะกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มโรงเรียนระดับประถม ระดับมัธยมศึกษา และกลุ่มวิทยาลัยการอาชีพทั่วประเทศ ตลอดจนกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

**3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป**

1) ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยให้ความสำคัญเฉพาะกลุ่มที่มีบทบาทเข้มข้นในการส่งเสริมการเป็นพลเมืองที่ดีของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อแสดงให้เห็นถึงมุมมองกลับของการศึกษา ควรมีการศึกษาเพื่อวัดประเมินความเป็นพลเมืองของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาทั่วประเทศ

2) ควรมีการศึกษาบริบทโรงเรียนและบริเวณชุมชนโดยรอบ ในมิติเชิงสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ที่ยังขาดการพัฒนาเอื้อต่อการส่งเสริมการเป็นพลเมืองที่ดีของนักเรียนทุกระดับ โดยเน้นไปที่อุปสรรคและปัญหา เพื่อเปิดมุมมองและปรากฏการณ์การศึกษา เพื่อสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการพัฒนาตัวบ่งชี้และการส่งเสริมการเป็นพลเมืองที่ดีของนักเรียนในทุกระดับ

3) ในกระบวนการศึกษาวิจัยสำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลสามารถพัฒนาไปสู่รูปแบบอื่น ๆ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการรวบรวมข้อมูลทัศนคติของการพัฒนาตัวบ่งชี้และการส่งเสริมการเป็นพลเมืองที่ดีของนักเรียน จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายมากขึ้น อีกทั้งหากมีการศึกษาควบคู่ไปกับการวิจัยเชิงพื้นที่ด้วยการวิเคราะห์ศักยภาพของโรงเรียนในเขตพื้นที่ศึกษา จะทำให้เห็นภาพกว้าง สำหรับการวางแผนพัฒนาตัวบ่งชี้และการส่งเสริมการเป็นพลเมืองที่ดีของนักเรียนได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

## องค์ความรู้ใหม่และการนำไปใช้

### 1. องค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบจากการวิจัย

การหาแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ค้นพบ 5 แนวทาง ดังนี้ 1) แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนด้านการเคารพความเสมอภาค มี 3 แนวทางย่อย 2) แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนด้านการเคารพสิทธิผู้อื่น มี 2 แนวทางย่อย 3) แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนด้านการมีจิตสาธารณะ มี 2 แนวทางย่อย 4) แนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนด้านการมีสิทธิเสรีภาพมี 3 แนวทางย่อย 5) แนวทางการส่งเสริมความรับผิดชอบของนักเรียนมี 4 แนวทางย่อยที่เกิดขึ้นจากวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลจากเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

**2. การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์**

สามารถนำแนวทางการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองทั้ง 14 แนวทางไปใช้ประโยชน์ในการวางนโยบายและวางแนวทางในการพัฒนาการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองทั้งในระดับโรงเรียนและสังคมได้

## เอกสารอ้างอิง


กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. สำนักพิมพ์ ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560, 6 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม. 134 ตอนที่ 40 ก.

สัญญา เคณาภูมิ. (2560). อิทธิพลของอรรถประโยชน์ทางการเมืองที่ส่งผลต่อการตัดสินใจทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ประเทศไทย. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, *5*(2), 18-38.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2557). *การบริหารจัดการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน* สำนักงานเลขาธิการสภา. การศึกษากระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *ยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี พ.ศ.2561–2580*. สำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

Munniksma, Anke, Daas, Remmert and, & Dam, Geert ten. (2024). Is classroom diversity related to citizenship competences of ethnic minority and majority students. *The Journal of Social Studies Research*, *48*(1), 37-48.

Dijkstra, Anne Bert, & Motte, Per Ingvar de la. (2014). *Social Outcomes of Education The assessment of social outcomes and school improvement through school inspections*. Amsterdam University Press.

Coleman, J. S., & Hoffer, T. (1987). *The Relative Performance of Different Types of Primary Schools in Bangladesh: A Multilevel Modeling Approach. Public and Private High Schools: The Impact of Communities*. Basic Books.

Dam, Geert Ten, 2 vol, & Volmen, Monique. (2007). Educating for Adulthood cr for Citizenship: Social Competence as an Educational Goal. *European Journal of Education*, *42*(2), 281-298.

Geert Ten Dam and Monique Volman. (2007). *Educating for Adulthood or for Citizenship*. Social Competence as an Educational Goal.

Hoskins, B., Jesinghaus, J., Masscherini, M., Munda, G., Nardo, M., Saisana, M., and Villalba, E. (2006). *Measuring Active Citizenship in Europe*. CRELL Research Paper 4. EUR 22530 EN.

Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and Social Class*. Cambridge at The University Press.

Reungvalee Supon, Wichit Khammantakhun and Kriangsak Srisombut. (2022). Development of Student Citizenship Indicators in Northeast of Thailand. *International Education Studies*, *15*(5). 2022.

UNESCO. (1993). *Quality of life Improvement Programmes*. UNESCO Regional Office.

United Nations. (2016). *The Sustainable Development Goals Report*. UN.